

EKONOMSKA OBAVEŠTAJNOST U SAVREMENIM EKONOMSKO-BEZBEDNOSNIM OKOLNOSTIMA

Lončar Miloš¹

Marić Dražen²

Sažetak: U radu autor konkretizuje i analizira suštinu termina obaveštajnost, naročito izvedenog pojma ekonomska obaveštajnost, čiji značaj, u aktuelnom trenutku (dominacija geoeconomije nad geopolitikom) preovladava. Sticati znanje, odnosno saznati, znači biti obavešten o određenom predmetu interesovanja. Na taj način stvara se mogućnost daljeg razvoja i napretka, kretanja ka unapred određenom cilju, bilo koje oblasti života i rada pojedinca, odnosno delovanja i aktivnosti organizacije kojoj čovek pripada; počev od nacije, preko države, do raznih društvenih organizacija, različite strukture, oblika i forme organizovanosti. Uočavajući zakonomernost da sveukupnu snagu jedne države odlučujuće opredeljuje stepen ekonomskog razvoja društva, saznavanje okolnosti koje doprinose ili mogu doprineti privrednom razvoju predstavlja osnov i polaznu tačku na kojoj se grade uticaj, mesto i uloga naroda, države i društva u vremenu i prostoru. U moderno doba biti obavešten znači biti pripremljen za adekvatan odgovor svim izazovima, rizicima i pretnjama koji se na putu razvoja javljaju a takođe i biti u poziciji kreatora uticajnih i važnih događaja. Na takav način ostvareno pozicioniranje predstavlja faktor stabilnosti društva, čime se

¹ Advokatska kancelarija Lončar, Železnička br. 4, 21000 Novi Sad, e-mail:office@lawofficeloncar.com

² Ekonomski fakultet u Subotici, Segedinski put 1-9, 24 000 Subotica, Univerzitet u Novom Sadu; e-mail:drazen.marić@ef.uns.ac.rs

dodatno omogućuje nesmetani razvoj čitave zajednice. Prepoznajući značaj termina obaveštajnost, javlja se potreba za upoznavanjem i sagledavanjem društveno-ekonomskog uticaja obaveštajnosti na razvoj i bezbednost države. Cilj rada je davanje odgovora na sledeće pitanje: Kakav je značaj, koje je mesto i koja je uloga obaveštajnosti u savremenim ekonomsko-bezbednosnim okolnostima?

Ključne reči: *obaveštajnost / ekonomska obaveštajnost / ekonomska informacija / obaveštajna delatnost.*

UVOD

Permanentni proces saznavanja i sticanja novih znanja predstavlja trajnu odrednicu ljudskog i ukupnog društvenog razvoja. U tom smislu, hipoteza od koje se polazi i koja prati predmetni istraživački rad ogleda se u traženju potvrde da *obaveštajnost* predstavlja nezaobilazni činilac državne bezbednosti, bitan element izgradnje ekonomske snage države i preovlađujući faktor pozicioniranja države prema drugim državama i ostalim međunarodnim subjektima.

Velike sile danas vode ekonomski rat za teritorijalno pozicioniranje – glavni ulog je obrazovanje, a bojište su sve ekonomije koje su u usponu, posebno države u razvoju. I akademski svet danas učestvuje u takvom ratu, neprestano se takmičeći za nauku, inovacije i tehnologije. Glavni zadatak svih aktera (i nacionalnih i transnacionalnih struktura) jeste ekonomsko osvajanje delova tržišta. Ali, to je i kulturna ambicija jednog društva.

Traganje za uticajima je obrnuta forma ekonomske obaveštajnosti. Konstantna borba za veći uticaj između velikih sila ima za cilj nametanje sopstvenog obrazovnog klišeja i tehnološkog umeća. Nije reč samo o tome da se nelegalno prisvoji tuđa tehnologija, već i da se nametne sopstvena. Znanje se crpi preko agresivnog pristupa univerzitetima. Vrbovanje akademskih građana postalo je uobičajeno i konstantno delovanje mnogih obaveštajnih službi, kako državnih tako i korporacijskih struktura, čime su ovi građani postali ključni resurs u naučno-tehnološkom istraživanju (Jelizarov, 2001). Iako univerziteti insistiraju na činjenici da ne prodaju svoje usluge, nego pre tragaju za sponzorima projekata, takvim pristupom

pruža se otvorena mogućnost ulaska kompanija u „svet novih saznanja“, koji na kraju rezultira mnogostrukim povratom uloženog novca.

Proučavanje ekonomske obaveštajnosti nam omogućava da shvatimo kako preduzeća koriste informacije za napad na svoje protivnike, za svoju odbranu, za realizaciju operacije destabilizovanja konkurencije ili da sebe učine „nedostižnim u vremenu i prostoru“. Izuzetno je važno uočiti da je „moć jedne zemlje izgrađena suštinski na znanju i tehnologiji informacije i da će, u kontekstu nove ekonomije i novog svetskog poretka, znanje postati primordijalni (osnovni, središnji i glavni) osnov ekonomske moći“ (Petrović Piroćanac, 2005, str. 161).

Sve konfliktnije situacije se nameću svim ekonomskim faktorima u svetu. Svi sukobi, koji su u toku i koji će se dešavati u vremenu koje sledi, uzrokovace teške posledice i sankcije za pobeđene. Jedna od najtežih „kazni“ biće političke prirode – gubljenje ranga moći, a u vreme multimedija, i rastvaranje sopstvene kulture i kraj sopstvenog identiteta (Parezanović, 2013). Odbijati da se to vidi znači osudu da se to i doživi.

Bezbednost postaje strategijska funkcija svih kompanija i mora biti integrisana u njene poslovne i razvojne funkcije. (Stajić, 2011, str. 250).

U vremenu konkurencije i brojnih inovacija, posedovanje prave informacije u pravo vreme znači osigurati kompaniji vodeći položaj na tržištu i stvoriti održivu konkurentsku prednost. Važno je na vreme otkriti šta i kako konkurenti rade i šta planiraju da rade u budućnosti. Zbog toga se često pribegava ekonomskoj obaveštajnosti. Suština ekonomske obaveštajnosti jeste proces pretvaranja podataka iz informacija u znanje. Glavni cilj ekonomske obaveštajnosti jeste sticanje komparativne prednosti u odnosu na konkurenciju. S tim u vezi, bitno je uočiti postojanje „sive zone“ između takvog prikupljanja poslovnih podataka (što čini ekonomsku obaveštajnost) i ekonomske špijunaže, kao i njihovu jasnu razgraničenost.

Idejni tvorac pojma *ekonomska obaveštajnost*, dr Stevan Dedijer (1975) smatra izuzetno važnim dovođenje u vezu prikupljenih informacija i predviđanja daljih procesa. U doba informacija i mogućnosti pristupa mnogim podacima, važno je i znati upotrebiti prikupljene informacije. Zato, kompanije koje žele da budu konkurentne, prikupljene informacije detaljno obrađuju i analiziraju.

Za razliku od drugih država, u Srbiji se „oticanje” važnih saznanja i informacija još uvek ne prepoznaje kao problem i ne smatra se velikom štetom. Pogrešno se smatra da informacija nema materijalnu vrednost, jer nije opipljiv predmet ili neko materijalno dobro. Suprotno takvom, gotovo neodgovornom odnosu, globalno i regionalno okruženje ekonomskoj obaveštajnosti pridaju veliki značaj i pažnju. Izdvaja se novac i obučavaju se ljudi. Zbog toga, ekonomsku obaveštajnost treba sagledati kao predmet istraživanja, kako bi se mogli utvrditi njen značaj, mesto i uloga u sistemu ekonomsko-korporativne i državne bezbednosti.

OBAVEŠTAJNA DELATNOST – ISTORIJSKI PRESEK

Uopšteno posmatrano, obaveštajna delatnost je velika nepoznanica, jer je oduvek bila obavijena tajnama, misterijama i obmanama. S druge strane, postoji neopravdana odbojnost prema samom pojmu, pošto se neretko shvata kao represivna aktivnost – shvatanje verovatno podstaknuto od strane onih koji su na neki način ili u nekom trenutku bili pod prismotrom ili se osećali „progonjenima”.

Obaveštajna delatnost nema (ili ne bi trebalo da ima) represivne karakteristike. Ta vrsta delatnosti je samo jedan od „alata” savetovanja vrha države, kako bi bio dobro informisan o činjenicama i situacijama koje mogu direktno uticati na sudbinu države i nacije. Ova vrsta savetovanja je jedinstvena, jer se događa onda kada drugi državni organi nemaju mogućnost postizanja i prikupljanja informacija tog nivoa da bi mogli savetovati državnike o odlučujućim pitanjima. To je „siva” zona i ono što se naziva „antagonistički svet”, odnosno konkretne situacije u kojima postoje prepreke različitih vrsta koje se namerno protive i prete višim interesima nacije.

Služba obaveštajne delatnosti nije tajna ili ilegalna organizacija. Pripada savetodavnom državnom organu koji, zajedno sa drugim organima, vode poslove od značaja za razvoj i sudbinu države. Okružena je kontrolama, načelima, pravilima i metodama koje obeležavaju sve njene aktivnosti. Međutim, delujući u tzv. „antagonističkom svetu”, služba obaveštajne delatnosti je na ivici onoga što se naziva i smatra legalnim.

Potrebno je razumeti da se podaci koje traži obaveštajna služba smatraju poverljivim i čuvaju se pod zaštitom države, odnosno organizacione strukture koja ih poseduje i koja nema nameru da ih dobrovoljno pruži ili

objavi. Zato su ciljevi svih obaveštajnih službi uvek usmereni na pridobijanje onoga što im je uskraćeno i negirano da postoji. S druge strane, na isti način, obaveštajna služba radi na zaštiti svojih tajnih podataka i informacija, ali i države u celini (Levkov, 2016).

Postoji mnogo rasprava o pitanju etike u aktivnostima obaveštajne službe. Da li je njen rad etičan ili nije? Može se potvrditi da je obaveštajna aktivnost etična, budući da deluje u području koje se smatra granicom između onoga što je legalno i onoga što je protivzakonito. Međutim, ona ima kontrolu – unutrašnju i spoljnu – kako bi se osiguralo poštovanje ustavnih i zakonskih normi države.

U svetlu navedenih činjenica, može se postaviti pitanje šta je to obaveštajna delatnost ili obaveštajna aktivnost. To je sistemski metod specijalizovanih radnji, orijentisanih na proizvodnju i širenje saznanja, sa ciljem da se pomognu korisnici u planiranju, donošenju, izvršenju i praćenju odluka. Takođe, ona uključuje i zaštitu podataka, saznanja, područja, ljudi i sredstava koje jedna organizacija želi da sačuva. Drugim rečima, obaveštajno-informativna služba ne bavi se samo pribavljanjem tajnih podataka i informacija, nego i njihovim čuvanjem od drugih. To je binom: prilike u odnosu na pretnje.

Obaveštajna delatnost podeljena je na dva glavna segmenta. *Obaveštajni segment* jeste onaj koji traži podatke i saznanja koja su poverljiva, a koja su od interesa za organizaciju. *Kontraobaveštajni segment* stvara pasivne i aktivne mere, sa ciljem sprečavanja odavanja tajnih podataka i informacija stranim interesima, što se postiže kontraobaveštajnom delatnošću i drugim zaštitnim merama.

S obzirom na to da obaveštajna služba na strateškom nivou prvenstveno radi na inostranom području, svi stručnjaci koji rade u ovom sektoru, pored znanja svojstvenog samoj aktivnosti, treba da poseduju znanja o politici, geopolitici, međunarodnim odnosima, geoekonomiji, istoriji, geografiji i stranim jezicima (Stepić, 2018). Ukoliko analitičar prati neko tehničko područje, poput pitanja nuklearnog naoružanja, biološkog ratovanja, terorizma, ekonomskih poslova i drugo, potrebno je da ima specifično znanje iz tih oblasti.

Izuzetno je važno i poznavanje kulture i kulturnih elemenata neke zemlje, tj. da li je zaposleni u obaveštajnoj službi boravio ili radio u državi koju

„prati”. Na taj način se najbolje stiču znanja o kulturi, navikama i jeziku konkretne države (Stajić, Mijalković i Stanarević, 2013).

Za stručnjake koji operativno rade u obaveštajnim operacijama, obuka je mnogo složenija i rigoroznija zbog većeg rizika i specifičnosti posla. U nekim obaveštajnim školama postoje posebni sektori za razvoj i trening posebnih veština, a čija obuka traje duži period. Ako je potreba za saznanjem neposredna, korisnije je za specifične poslove angažovati državljane konkretne države, odnosno pripadnike interesantne organizacije (banke, preduzeća, instituta, fakulteta, laboratorije i dr).

EKONOMSKA OBAVEŠTAJNOST U TEORIJI I PRAKSI

Istorijski posmatrano, ekonomska obaveštajnost vodi poreklo od vojne špijunaže. Prve takve aktivnosti zabeležene su u biblijskim spisima, kada je još 1500. godine pre n. e. Mojsije odabrao 12 špijuna i poslao ih u drugu zemlju sa zadatkom da razgledaju zemlju i sagledaju da li je narod te zemlje jak ili slab, koliko ih ima, da li su dobri ili zli, da li su gradovi utvrđeni ili ne³.

U nekim zemljama obaveštajna aktivnost se praktikuje vekovima i zbog toga je stečeno veliko iskustvo u korišćenju ovog važnog savetodavnog „alata”, koji je doprineo realizaciji mnogih uspešnih podviga. Oni koji nisu uvideli vrednost ove delatnosti platili su visoku cenu životima i nisu imali uspeha u svojim poduhvatima⁴.

³Biblija sadrži više primera koji još tada pominju korišćenje obaveštajne aktivnosti. Tako, npr. Jošua, Mojsijev naslednik, opisuje da je Mojsije poslao dva špijuna da donesu izveštaj o odbrani grada Jerihona, koji je bio cilj osvajanja Jevreja. Tamošnja prostitutka, po imenu Rava, dala im je sklonište i prenela im tražene podatke. Nakon dobijanja potrebnog saznanja, špijuni su pobjegli iz grada uz njenu pomoć, a zauzvrat Rava je dobila uputstvo da stavi crvenu maramu da visi nad vratima njene kuće kao signal da ta kuća treba da bude pošteđena u napadu. Ova priča je postala klasičan primer integrisanog delovanja ove dve profesije. Postojeće crveno svetlo danas nad vratima bordela, simboliše Ravinu crvenu maramu i predstavlja uspomenu na ono što se davno dogodilo.

⁴Interesantan je srednjovekovni primer države Portugal. Portugalski moreplovci, koji su otkrili Brazil i pomorski put za Indiju, imali su dobar i delotvoran sistem obaveštajne službe. Tako su pomorske karte, brodski dnevni, nacrt karavela i znanje same posade bili pod strogom tajnosti, a bile su zaprećene i teške kazne svima koji nisu poštovali ove mere. Portugalci su, takođe, praktikovali kartografsku prevaru, koja se sastojala od namernog menjanja koordinata pomorskih karata koje se koriste u navigaciji. Na taj način uspeali su održati u strogoj tajnosti svoja pomorska otkrića i time postigli

Ljudi su se oduvek bavili otkrivanjem i pribavljanjem tuđih tajni, ideja i pronalazaka. Istorija je zabeležila puno takvih primera (Stajić, 2011, str. 246).

Najveći napredak u obaveštajnoj delatnosti dogodio se početkom XX veka, kada su državni lideri postali svesni da je za dobijanje prednosti nad protivnikom potrebno poznavati namere neprijatelja. Tada je počelo savremeno organizovanje i strukturisanje obaveštajnih službi. Važnost ove službe postala je očigledna već u Prvom svetskom ratu, a u Drugom svetskom ratu se znatno proširila upotreba samih službi. U posleratnom periodu postale su neizostavni pratilac državnih i privrednih aktivnosti (Naj, 2006).

Veliki uspon ekonomske obaveštajnosti počinje između dva svetska rata, kada se kod tadašnjih država u industrijskom usponu (Engleska, Nemačka, Sjedinjene Američke Države) počelo primenjivati načelo „totalne obaveštajnosti”, koje glasi: „Nema podatka koji nije važan, nema mesta koje nije interesantno i za obaveštavanje su sposobni svi: deca, odrasli, vojnici, seljaci, intelektualci” (Petrović Piroćanac, 2005, str. 25).

Savremeno uređenje sveta sve više nameće ekonomsko takmičenje umesto vojnih sukoba. Dolazi doba dominacije ekonomije kao predvorja i osnove političke moći i međudržavnog uticaja. Da bi ekonomija mogla odgovoriti takvom razvoju, treba poznavati prilike i okolnosti kod drugih i iskustvo i znanje drugih staviti u službu privrednog, a time i sveukupnog razvoja sopstvene države. Ekonomska obaveštajnost teži upravo tome.

Ekonomska obaveštajnost je pojam koji objedinjuje brojne aktivnosti savremenih nastojanja svih država, a posebno privrednih organizacija da se domognu znanja drugih nacija, korišćenih u nauci, tehnologiji i proizvodnji, koja su sticana tokom njihovog društveno-ekonomskog razvoja.

Iako se u stranim jezicima za označavanje takve aktivnosti koristi pojam *intelligence*, za koji se u srpskom jeziku prevashodno vezuje pojam *špijunaža*, u našem jeziku postoje mnogo adekvatniji prevodi ovog pojma – *ekonomska obaveštajna delatnost* i *ekonomska obaveštajnost*, sa daleko

stratešku prednost u odnosu na svoje konkurente. To se odrazilo na osvajanje novih kolonija, trgovinu i podizanje ekonomske moći.

sadržajnijim, složenijim i pojmovno bogatijim značenjem od pojma ekonomska špijunaža. Pod ekonomskom špijunažom pretežno se podvode ilegalne aktivnosti usmerene na isti cilj, pri tome pojmovno ograničavajući značenje ove aktivnosti.

S druge strane, ekonomska obaveštajnost umnogome prevazilazi klasično poimanje ekonomske špijunaže, jer sadržajno obuhvata aktivnosti usmerene na legalno saznavanje i prikupljanje podataka ekonomskog, finansijskog, tehničko-tehnološkog, organizacionog i drugog poslovnog karaktera o drugim državama, društvenim organizacijama, ekonomskim i finansijskim institucijama i kompanijama radi ostvarivanja i zaštite sopstvenih interesa, sa ciljem boljeg i uspešnijeg pozicioniranja na nacionalnom, regionalnom ili globalnom tržištu.

Obaveštajnost pruža ključ i određuje smer za poslovnu priliku ili neku još uvek neidentifikovanu opasnost. Pledira da treba biti svestan činjenice da upravo detekcija slabih signala daje prednost nad protivnikom.

Ekonomsko nadmetanje postalo je planetarno. Iako je čovečanstvo vekovima funkcionisalo na principu tržišta ponude, a poslednjih pedeset godina to je zamenjeno tržištem potražnje, danas čovečanstvo ulazi u tržište znanja, koje podrazumeva posedovanje znanja, odnosno informacije.

U tom smislu, obaveštajnost jeste skup praksi i strategija tumačenja korisnih informacija i saznanja, pribavljenih legalnim radom i delovanjem svih aktera obaveštajne delatnosti (države, vladinih organizacija, lokalnih vlasti, kompanija, profesionalnih i drugih nevladinih organizacija i pojedinaca), sprovođenjem obaveštajnog ciklusa.

Pod *obaveštajnim ciklusom* podrazumeva se proces kojim se informacija stiže, prenosi, procenjuje, analizira i kao dovršena čini korisnom i dostupnom informacijom, namenjena kreatorima odluka i delovanja.

Faze obaveštajnog ciklusa su: 1. planiranje i upravljanje obaveštajnom delatnošću, 2. sakupljanje podataka i informacija, 3. procesuiranje sakupljenog materijala, 4. analiza materijala i proizvodnja korisnog proizvoda i 5. distribucija korisne informacije.

Svaka kompanija predstavlja deo nacionalne ekonomije i zavisi od njenog funkcionisanja. Ekonomska moć, ovladavanje strateškom proizvodnjom i

kontrola strateške tehnologije čine faktore suverenosti i nacionalne bezbednosti (Proroković, 2018). Sticanju takve moći, ovladavanju proizvodnje i kontrole tehnologije, prethodi saznavanje informacija i prikupljanje podataka na osnovu kojih se one mogu izgraditi. Samostalni ekonomski razvoj jeste prioritetna aktivnost svake organizacije. Međutim, takav razvoj iziskuje vreme neophodno da se ostvari projektovani cilj. A vreme kao neobnovljivi resurs, zajedno sa ljudskim intelektualnim potencijalom, predstavlja faktor koji se može učiniti delotvornijim praćenjem, otkrivanjem i primenom saznanja drugih. Upravo ova aktivnost čini suštinu ekonomske obaveštajnosti.

U uslovima globalnog i hiperkonkurentskog tržišta, ekonomska obaveštajnost je postala najvažnije područje istraživanja međunarodne ekonomije. U pitanju je legalan i etički dopušten način prikupljanja informacija, koji se vrši korišćenjem savremene tehnologije ili angažovanjem ljudskog faktora. Time se pravi jasno razgraničenje u odnosu na, takođe prisutnu, ali nelegalnu aktivnost, kakva je ekonomska špijunaža.

Pravovremeno prikupljanje tačnih i ažurnih informacija i podataka samo po sebi nije dovoljno, jer prikupljene podatke treba povezati i staviti u traženi kontekst interesovanja i na osnovu toga izvesti zaključke koji će omogućiti željeno delovanje. Jedna od karakteristika savremenog tržišta jeste prezasićenost informacijama, pa je kompanijama i pojedincima potreban „radar” za blagovremeno uočavanje relevantnih informacija, koji će sprečiti gubitak vremena i smanjiti zadržavanje na onome što ne donosi poslovnu dobit. Tako, ekonomska obaveštajnost kao proizvod ekonomskog obaveštajnog rada postaje nezaobilazan i važan instrument poslovnog razvoja i pozicioniranja svake ozbiljne kompanije (Trivan, 2012, str. 114).

Krajem pedesetih godina XX veka, u Sjedinjenim Američkim Državama pojavio se izraz *competitive intelligence* (Trivan, 2012, str. 112), a trideset godina kasnije i *business intelligence*. U naučnoteorijskom i poslovno-praktičnom smislu, o međusobnom odnosu pojmova *business intelligence* i *competitive intelligence* postoje brojne nejasnoće i nesuglasice⁵. Tako ih

⁵Engleska reč *business* označava poslovanje, a *competitive* podrazumeva nečiju sposobnost i spremnost za takmičenje i konkurenciju.

pojedini autori smatraju sinonimima, dok većina teoretičara smatra da je *competitive intelligence* sastavni deo pojma *business intelligence*.

Nezavisno od različitog definisanja, izvesno je da u teoriji postoji saglasnost u pogledu osnovnih ciljeva pojma *competitive intelligence*, koji obuhvataju: otkrivanje pretnji koje poslovnom subjektu dolaze od konkurencije, eliminisanje ili ublažavanje uticaja mogućih iznenađenja, povećanje sopstvene konkurentske prednosti, skraćivanjem vremena potrebnog za reakciju na pretnje i pronalaženje novih poslovnih prilika za korporaciju.

Neusaglašenosti u stručnim krugovima postoje i prilikom prevođenja pojma *business intelligence*, zbog čega se u literaturi, medijima i javnosti mogu čuti sledeći izrazi: „poslovna inteligencija”⁶, „poslovno-obaveštajno delovanje”, „poslovno obaveštavanje”, „poslovno-obaveštajna aktivnost”, „poslovno istraživanje”, „upravljanje poslovnim informacijama” i sl. (Bonifacio, 2019).

„Poslovna špijunaža je u suštini process pretvaranja podataka iz informacija u znanje” (Radović, 2008, 142).

Američki ekonomista Majkl Porter objavio je 1980. godine kapitalno delo pod nazivom *Kompetitivna prednost nacija (Competitive advantage of nations)*, u kome označava ključni faktor ekonomije – *ekonomske obaveštajnosti* – pod kojom podrazumeva sposobnost subjekta da blagovremeno prepozna, uoči i identifikuje početne znake razvojne mogućnosti ili ugrožavanja ekonomske pozicije, odnosno sprečavanje odliva poslovnih informacija i podataka označenih kao tajna.

Ujedno, to bi bio i najtačniji prevod, koji je u srpski jezik uveo kao neologizam i kao takav upotrebio svetski priznati začetnik ove discipline, odnosno planetarni rodonačelnik i jedan od najznačajnijih savremenih teoretičara ekonomske obaveštajnosti, dr

⁶U nekim jezicima koristi se više reči za određivanje sadržaja engleskog pojma *intelligence*, koji inače može označavati i inteligenciju i obaveštajnu delatnost. Tako se u francuskom jeziku *intelligence* odnosi isključivo na ljudsku inteligenciju, dok se za obaveštajnu funkciju koriste druge reči, poput *renseignement*. Slično je i u nemačkom jeziku – *Nachrichten*.

Stevan Dedijer⁷, koji se decenijama zalagao za mesto ovog pojma u nauci.

Uočavajući važnost kulture obaveštajnosti, dr Stevan Dedijer je nastojao da razvija „obaveštajni rad” neke organizacije kao ključ razvojnih napora (Dedijer, 2011, str. 63). Za proučavanje državnog, privrednog i društvenog obaveštavanja može se otkriti veliki broj informacija iz javnih izvora, pod pretpostavkom znanja šta je važno u informaciji za kojom se traga. U doba masovnih medija to se pretvorilo u savremeni obaveštajni rad iz „otvorenih izvora” (Dedijer, 2011, str. 116). Pri tome, nezaobilaznim ostaje saznavanje podataka i informacija u neposrednim kontaktima sa pojedincima (Dedijer, 2011, str. 162). Vođen pitanjima: „Kako jedna manje razvijena zemlja može razviti nauku? Kako se mogu povezati savremeno znanje i politička moć u jednoj manje razvijenoj zemlji?”, dr Stevan Dedijer je usmerio pažnju na potpuno novo područje društvenih istraživanja, prikazujući novi pristup istraživačkoj strategiji (Dedijer, 2011, str. 190). Za njega, *pitanje* predstavlja najkreativniji alat kojim čovek raspolaže i koje najpre izazove sumnju, a potom urodi novom idejom. (Dedijer, 2003). Tako osmišljava ideju o potrebi „obaveštajnog rada”, odnosno obaveštajne aktivnosti svih delova društvenog sistema koji čine neku državu, smatrajući da je ta aktivnost ključna pretpostavka razvoja. Pri tome, a zbog količine informacija, predvideo je potrebu organizovanog obaveštajnog

⁷Reč je o srpskom emigrantu, rođenom bratu istoričara Vladimira Dedijera. Rođen je 1911. godine u Sarajevu, u srpskoj porodici kao mlađi sin doktora nauka Jefe Dedijera. Imao je veliku privilegiju toga vremena da se školuje u Evropi. Završio je *Collegio Internazionale Monte Mario* u Rimu. Studirao je od 1924. do 1929. godine. Potom je završio *TaftSchool* u Votertaunu u Konektikatu, SAD. Stekao je diplomu na katedri Teoretske fizike na čuvenom Univerzitetu Princeton, 1934. godine. U Lundu, Švedska, gde se nastanio po odlasku u emigraciju šezdesetih godina 20. veka, dobio je doktorat *Honoris Causae*. Radio je kao novinar u Sjedinjenim Američkim Državama (*Newsweek*). Bio je pripadnik čuvene 101. vazdušne američke brigade u Drugom svetskom ratu i pripadnik obaveštajne službe OSS (*Office of Strategic Services*). Levičar i komunista po ideološkom opredeljenju, posle Drugog svetskog rata se vratio u Jugoslaviju, gde je bio novinar *Borbe*, a potom i istraživač u Nuklearnom institutu „Boris Kidrič” u Vinči, angažovan na izradi atomske bombe. Uočavajući društvene anomalije, počeo je da kritikuje tadašnje društveno uređenje, čime počinje njegova disidentska faza. Degradiran, nakon šest godina odbijanja izdavanja pasoša, emigrira u Dansku, a zatim u Švedsku. Osnivač je i dugogodišnji direktor Instituta za istraživačku politiku i ekonomsko istraživanje u Lundu, Švedska (*Research Policy Institute*). Bio je poznati svetski stručnjak i savetnik za prikupljanje ekonomskih informacija. Fizičar, novinar, padobranac, diplomata, obaveštajac, naučnik, univerzitetski profesor, član Švedske akademije nauka, poliglota, osnivač koncepta ekonomske obaveštajnosti. Umro je 2004. godine u Dubrovniku.

rada u primarnom korišćenju otvorenih i dostupnih, a ne samo tajnih informacija, razvijajući studiju o korišćenju otvorenih izvora (Dedijer, 2011, str. 199). U pomenutoj studiji ukazao je na činjenicu da se šezdesetih godina prošlog veka 65% obaveštajnog rada odnosilo na politiku i bezbednost, a ostatak na privredni i tehnološki obaveštajni rad. Osamdesetih godina XX veka polje ekonomskog obaveštajnog rada se povećalo i zauzelo 65% ukupnog obaveštajnog delovanja. Tako, smatrao je, špijunaža kao jedna od klasičnih metoda obaveštajnog rada, zasnovana na ilegalnom, neetičkom pribavljanju obaveštajnih informacija, polako gubi na važnosti kao metoda u svetlu sve prisutnije dostupnosti otvorenih informacija. Pri tome, cilj obaveštajne službe se proširuje sa zadatka očuvanja nacionalne sigurnosti prema aktivnostima nacionalnog rasta i privrednog razvoja, jasno ukazujući da u budućnosti ekonomski i poslovni obaveštajni rad postaju veoma značajni, te da se politički obaveštajni rad u većini razvijenih država sve više preusmerava ka ekonomiji i podršci korporativnom obaveštajnom radu, upozoravajući da ekonomski obaveštajni rad razvijenih zemalja postaje sredstvo eksploatacije manje razvijenih država.

Dakle, dr Stevan Dedijer je odlučno zastupao stav da je „obaveštajni rad temeljno sredstvo rada i treba da postane univerzitetski predmet – nauka o obaveštajnosti” (Dedijer, 2011, str. 249). Dedijerovu ideju o državi obaveštajnosti prihvatila je državna elita u Švedskoj, u toj meri da je formirano i posebno Ministarstvo nacionalne obaveštajnosti i bezbednosti. Sledili su njegovu misao da „obaveštajnost treba da postane ne samo zaštita bezbednosti i nezavisnosti jedne države, već glavni faktor njene sposobnosti za razvitak” (Petrović Piroćanac, 2005, str. 174).

Tako, u skladu sa iznetim stavovima, pod ekonomskom obaveštajnošću podrazumevamo skup koordinisanih akcija istraživanja, obrade, distribucije i zaštite, legalno dobijene, informacije, korisne ekonomskim akterima.

Kao takva, ekonomska obaveštajnost se prvenstveno oslanja na eksploataisanje otvorenih izvora. Procenjuje se da, čak, između 80% i 90% traženih informacija može da se dobije marljivim, savesnim i revnosnim analiziranjem i praćenjem otvorenih izvora, bez upuštanja u bilo kakav vid nelegalne aktivnosti. Većina traženih informacija nalazi se „nadohvat ruke”, ukoliko je analitičar kvalifikovan, obrazovan i uporan u radu (Petrović Piroćanac, 2005, str. 11).

Svesni savremenih uslova konkurentnosti, u materiji obaveštajnosti značajno mesto zauzima multidisciplinarni pristup. U analizama se više ne mogu zaobilaziti geopolitičke i geoekonomske činjenice i kulturno i društveno okruženje prostora koji se obrađuje. Ekonomska obaveštajnost je u novim geoekonomskim okolnostima postala neizbežna delatnost u kompanijama, vladinim agencijama, državnom vrhu, banci, ali i regionalnim nivoima vlasti, kao i planetarno važnim institucijama. Proces globalizacije uslovio je mnoge transnacionalne kompanije da u oblasti ekonomske obaveštajnosti ujedine napore i takvom sinergijom snaga istovremeno ekonomski jačaju (Petrović Piroćanac, 2005, str. 12).

Ekonomske obaveštajnosti čine sledeće delatnosti i osnovni zadaci, i to:

1. ovladavanje naučnom, tehnološkom i konkurentskom baštinom preduzeća i njena zaštita;
2. detekcija pretnji i prilika sa kojima može da se suoči preduzeće i
3. ustanovljavanje strategija uticaja u službi preduzeća.

Vlade najrazvijenih država pridaju veliki značaj ovoj oblasti dugo vremena unazad. Priznaje se da zapostavljanje ekonomskih obaveštajnih aktivnosti, kao i dozvoljavanje slobodnog pristupa ekonomskim akterima savremene države, može imati kobne ekonomske posledice po državu i društvo. Zbog toga su prikupljanje i analiza informacija tzv. *makroekonomske obaveštajne aktivnosti* postale nezaobilazne vladine aktivnosti. Ovakav vid obaveštajne delatnosti postiže se proučavanjem tržišta roba i cena, ugovora i praćenjem pozicija drugih vlada i međunarodnih organizacija. Na tom nivou aktivnosti, ova delatnost je skoro identična radu finansijskih i industrijskih analitičara i stručnjaka, angažovanih u medijima ili korporacijama. Takav posao je legalan i ne zavisi od klasičnih obaveštajnih službi. Tajni rad se obavlja pri prikupljanju makroekonomskih podataka i što boljih informacija od onih koje postoje u tzv. otvorenim izvorima. Cilj je uvek, bez obzira na nivo rada i svrhu, da se dođe do što kvalitetnijih poslovnih odluka zbog postizanja prednosti nad poslovnom konkurencijom na tržištu ili boljeg poslovnog pregovaranja. Važan segment ovih aktivnosti jeste i pribavljanje tehničkih podataka o proizvodima, procesima, izumima i inovacijama konkurencije.

Uz makroekonomske obaveštajne aktivnosti, paralelno egzistiraju tzv. *mikroekonomske obaveštajne delatnosti*. To su aktivnosti za koje su osposobljene specijalizovane službe samih kompanija koje nastupaju na

tržištu. Ipak, i njima pomažu „državne strukture”, u slučajevima kada se oceni da je takva pomoć neophodna zbog nacionalnih interesa, kada dolazi do poistovećivanja ovog interesa sa interesom kompanije, tako da uspešna saradnja sa državnim obaveštajnim strukturama može da donese ekonomsku prednost u određenoj privrednoj oblasti.

Time se pokazuje i potvrđuje sva delotvornost ekonomske obaveštajnosti u savremenim uslovima privređivanja, ne samo na unutrašnjem, nego (još više) i na spoljnom planu. Ekonomskim jačanjem privrede država stiže bolju međunarodnu poziciju i veći međunarodni ugled. U tome je i najveći doprinos ekonomske obaveštajnosti.

NAUČNI DOPRINOS ISTRAŽIVANJA

Sagledavajući, ukratko, značaj, mesto i ulogu ekonomske obaveštajnosti, prikazano istraživanje ukazuje na potrebu reafirmacije izučavanja fenomena obaveštajne delatnosti u oblasti ekonomije kao polazne tačke u pripremi, donošenju i, konačno, sprovođenju ma koje odluke, ne samo na nivou kompanije, nego i države.

Ono što je tokom ovog istraživačkog rada pobudilo posebnu pažnju jeste terminološko određenje ove delatnosti i njeno sadržajnije pojašnjenje naspram iste aktivnosti koju sprovode državni organi u okviru svojih redovnih poslova i zadataka, odnosno nadležnosti. Ekonomska obaveštajnost kao pojam objedinjuje brojne aktivnosti nastojanja savremenih država i privrednih organizacija da se domognu znanja drugih nacija, korišćenih u nauci, tehnologiji i proizvodnji, koja su sticana tokom njihovog društveno-ekonomskog razvoja. Iako se u stranim jezicima za označavanje takve aktivnosti koristi pojam *intelligence*, za koji se u srpskom jeziku prevashodno vezuje pojam *špijunaža*, u našem jeziku postoje adekvatniji prevodi ovog pojma – *ekonomska obaveštajna delatnost*, *ekonomska obaveštenost* i *ekonomska obaveštajnost*⁸, sa daleko

⁸U naučnim radovima, kao pojam za bliže pojašnjenje ekonomsko-obaveštajnog delovanja i aktivnosti, kod više autora sa srpskog govornog područja (dr Stevan Dedijer, dr Zoran Petrović Piroćanac, dr Dragan Kolev, dr Slobodan Nešković, dr Đorđe Đorđević) upotrebljen je i termin *ekonomska obaveštajnost*, radi dodatnog razlikovanja i sadržinski potpunijeg određenja legalne i dopuštene aktivnosti od termina *obaveštajno delovanje*, kojim se, ipak, sugeriše na prikrivenu aktivnost, čime se

sadržajnijim i pojmovno bogatijim značenjem od pojma ekonomska špijunaža. Pojma pod koji se pretežno podvode ilegalne aktivnosti usmerene na isti cilj, pri tome pojmovno ograničavajući značenje ove aktivnosti.

S druge strane, ekonomska obaveštajnost umnogome prevazilazi klasično poimanje ekonomske špijunaže, jer sadržajno obuhvata aktivnosti usmerene na legalno saznavanje i prikupljanje podataka ekonomskog, finansijskog, tehničko-tehnološkog, organizacionog i drugog poslovnog karaktera o drugim državama, društvenim organizacijama, ekonomskim i finansijskim institucijama i kompanijama, radi ostvarivanja i zaštite sopstvenih interesa, sa ciljem boljeg i uspešnijeg pozicioniranja na nacionalnom, regionalnim ili globalnom tržištu.

Snažna povezanost i uslovljenost svetske ekonomije i konkurentnosti učesnika uslovljavaju i razvoj ekonomske obaveštajnosti, na čijem vrhu stoji obaveštajna služba, koja sve aktivnosti usmerava u željenom pravcu – ka sakupljanju svih informacija na jednom mestu radi koristi, kako privrednim subjektima, tako i interesu same države. Drugim rečima, ekonomska obaveštajnost doprinosi sveobuhvatnom razvoju privrede i državi kojoj pripada. Za privredu jedne države nije od značaja da li korisne informacije i podatke dobija obaveštajna organizacija iza koje stoji država ili privredni subjekt kao deo privrede konkretne države, koliko je važno da iz poseduje.

U Srbiji gotovo da nema stručnjaka koji se posebno bave ekonomskom obaveštajnošću, ni u teorijskom ni u praktičnom smislu, a da ne pripadaju isključivo državnim strukturama bezbednosnih službi, koje se, ipak, sporadično susreću sa poslovnim informacijama kao posrednim proizvodima svoje osnovne delatnosti. Stručnjaci ekonomske obaveštajnosti treba da budu specijalisti, sa posebnim znanjima, moralno izgrađeni i svesni važnosti koju početna informacija sobom nosi. Njihov rad, postupanje i aktivnosti predstavljaju otvoreno polje za naučni pristup, jer se radi o zakonomernosti koja ima svoja pravila. Proučavanje ove zakonomernosti treba da bude predmet posebne naučne discipline, koja,

približava špijunaži, a što, po svojoj suštini, nije. Zbog toga, terminom *obaveštajnost* čini se iskorak ka preciznijem određenju, jednostavnijoj jezičkoj strukturi i jasnijem razlikovanju dozvoljene obaveštajne aktivnosti od one koja to nije.

širinom svoga interesovanja, može da izgradi teorijske osnove i utvrdi principe ekonomske obaveštajnosti za njenu praktičnu primenu. Iskustvo vodećih država sveta daje za pravo ovakvom pristupu.

ZAKLJUČAK

Ekonomska obaveštajnost svoje korene ima još u praistoriji. Razvoj čovečanstva bio je uslovljen obaveštajnošću. Saznavanje okoline, način uspostavljanja i građenja međuljudskih odnosa, funkcionisanje čovekovog okruženja, stvaranje predmeta, uočavanje prednosti saradnje, ali i značaja zaštite stečenog jesu osnovni produkti svega što predstavlja ekonomska obaveštajnost.

Izgradnja ljudske zajednice postaje logičan sled obaveštajnosti do koje čovek dolazi kroz neprekidni proces spoznaje, kao posledica ljudske znatiželje. Zato sagledavanje mesta, uloge i uticaja ekonomske obaveštajnosti, kao i utvrđivanje njenog značaja za razvoj društva, države, kolektiviteta i pojedinaca savremenog doba zaslužuju da budu predmet posebnog interesovanja i istraživanja.

Snažan industrijski i tehnološki razvoj, koji predstavlja integralni deo savremenog društva, omogućio je plasiranje viška proizvoda na tržište, što otvara prostor za osvajanje tržišta. U toj borbi, ekonomska obaveštajnost postaje značajan faktor u sklopu celokupne obaveštajne delatnosti društva i države. Iako prvobitno podređena potrebama vojno-obaveštajnog rada, vrlo brzo je uočen i prepoznat značaj obaveštajnosti za unapređenje ekonomskih poslova i pozicioniranja privrednih subjekata, kako na domaćem tako i na svetskom tržištu. U prvi plan dolazi ekonomska obaveštajna delatnost, čije se aktivnosti sve više obogaćuju i proširuju novim zadacima. Ekonomska obaveštajna delatnost ne predstavlja samo važan deo obaveštajne delatnosti državnog sektora, nego i privatnog sektora u privredi jedne države (fabrike, kompanije, stručna i poslovna udruženja i druge organizacije). Bez obzira na oblik svojine, ovi kolektiviteti na svom području rada i u okviru svojih specijalnosti osnivaju posebne službe za prikupljanje i obradu podataka o proizvodnji, planovima proizvodnje novih proizvoda, cenama i metodama nastupa na tržištima svojih konkurenata.

Ekonomska obaveštajnost predstavlja i važan oslonac za celokupnu državnu politiku, budući da je jaka ekonomija zapravo čvrsta osnova svake

države, poput njene vojne snage, odbrambene moći i uloge u međudržavnim odnosima. Zbog toga, sve razvijene svetske države posvećuju izuzetnu pažnju proučavanju ekonomskih odnosa u državama svog interesovanja (kvantitetu, kvalitetu i raznovrsnosti njene proizvodnje, industrijskom razvoju, nastupu na stranim tržištima, tehničkom i naučnom napretku), sve u cilju zaštite poslovnih interesa sopstvenih kompanija. Pri tome, interesovanje ekonomske obaveštajnosti se ne zaustavlja samo na globalnim i opštim pitanjima, nego ide do najsitnijih pitanja, što kod neupućenih može izazvati lažni osećaj besmislenosti takvog pristupa.

Savremeno poslovanje suočava privredne subjekte sa zahtevom za sistemskim prikupljanjem informacija o konkurenciji, trendu njihovog poslovanja i poslovnoj strategiji, kako bi se analizom ovih podataka i informacija došlo do saznanja i što jasnijeg predviđanja njihovih poslovnih poteza u budućnosti. Cilj je blagovremeno preduzimanje odgovarajućih i konkretnih mera za očuvanje, ali i unapređenje sopstvene pozicije na tržištu, uključujući i osvajanje novih tržišta.

S tim u vezi, ekonomska obaveštajnost, kako je već istaknuto, podrazumeva legalno prikupljanje poslovnih informacija iz javno dostupnih izvora (skoro 90% svih poslovnih informacija javno je dostupno) i njihovu obradu (poslovna analiza), radi pružanja podrške menadžmentu određene kompanije u donošenju što kvalitetnijih poslovnih odluka i njihovoj realizaciji. Cilj navedenih aktivnosti jeste očuvanje stečene pozicije konkretne kompanije u poslovnom okruženju, ali i povećanje stepena uticaja na tržištu u narednom periodu.

Metodološki posmatrano, ekonomska obaveštajnost je aktivnost cikličnog karaktera, koja se sastoji iz više faza: planiranje i upravljanje obaveštajnim ciklusom, prikupljanje podataka, obrada i analiza podataka, izrada obaveštajnih izveštaja, distribucija gotovih obaveštajnih proizvoda i njihovo neposredno korišćenje. Ovako međusobno povezane, navedene faze se realizuju do završetka ovog procesa kada se ciklus ponavlja, što obaveštajnost čini neprekidnom. Za uspeh procesa ekonomske obaveštajnosti neophodno je da svaka od navedenih faza bude realizovana na zadovoljavajući način, pri svemu svaka naredna faza može početi tek nakon završetka prethodne.

Nužno je posvetiti punu pažnju i aktivnosti kojima se, na nivou kompanije, eliminiše ili redukuje delovanje spoljnih nosilaca ekonomske obaveštajnosti, razvojem kontraobaveštajne delatnosti.

LITERATURA

1. Bonifacio, M. M. (2019). *Strateška inteligencija – razumeti svet špijunaže*, Sremski Karlovci, Samizdat.
2. Dedijer, S. (1975). *Social Intelligence: Comparative Social Sciences Approach to an Emerging Problem*, New Hampshire, Dartmouth.
3. Dedijer, S. (2003). *Development & Intelligence 2003–2053, Working Paper*, Sweden, Lund University, Institut of Economic Research.
4. Dedijer, S. (2011). *Autobiografija – špijun kojeg smo voljeli*, Zagreb, V.B.Z.
5. Jelizarov, A. (2001). *Kontrašpijunaža – FSB protiv vodećih obaveštajnih službi sveta*, Moskva, Pandela.
6. Levkov, M. (2016). *Izraelska tajna služba*, Beograd, „Filip Višnjić”.
7. Naj, DŽ. (2006). *Kako razumeti međunarodne sukobe*, Beograd, Stubovi kulture.
8. Parezanović, M. (2013). *Politički prevrat – savremeni pristup*, Beograd, Nova srpska politička misao.
9. Petrović Piroćanac, Z. (2005). *Ekonomska špijunaža – mali vodič kroz istoriju ekonomske obaveštajnosti, do Desete revolucije inteligencije u istoriji čovečanstva*, Beograd, Drasler partner, Centar Jugoistok, Institut za političke studije.
10. Proroković, D. (2018). *Era multipolarnosti*, Beograd, Službeni glasnik.
11. Radović, V. (2008). *Ekonomska špijunaža – motivi i metode*, *Ekonomika*, 54 (3-4), 142-152.
12. Stajić, LJ. (2011). Izvori, oblici i nosioci ugrožavanja nematerijalne imovine zemalja u tranziciji, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, br. 2/2011, Novi Sad, Pravni fakultet.
13. Stajić, LJ. (2011). Zaštita od ugrožavanja nematerijalne imovine sa posebnim osvrtom na ulogu prava, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, br. 3/2011, Novi Sad, Pravni fakultet.

14. Stajić, LJ., Lukić, T. (2011). *Pravo privatne bezbednosti*, Novi Sad, Pravni fakultet.
15. Stajić, LJ., Mijalković, S. i Stanarević, S. (2013). *Bezbednosna kultura*, Novi Sad, Pravni fakultet.
16. Stepić, M. (2018). *Geopolitika: ideje, teorije, koncepcije*, Beograd, Institut za političke studije.
17. Trivan, D. (2012). *Korporativna bezbednost*, Beograd, Dosije studio.

THE BUSINESS INTELLIGENCE IN MODERN ECONOMIC AND SECURITY CIRCUMSTENCES

Miloš Lončar

Dražen Marić

Abstract: *In this paper, the author precisely defines and analyzes the essence of the term intelligence, especially the derived term “economic/business intelligence”, which seems to be of paramount significance today, given the dominance of geoeconomics over geopolitics. To acquire knowledge means to get informed about a certain subject of interest. By acquiring knowledge, the possibility of further development and progress is created, which implies movement towards a predetermined goal, in any area of life and work of an individual, triggering certain actions and activities of the organization to which a person belongs. This refers equally to the whole nation, state, various social organizations, as well as different structures and forms of organization. Noticing the regularity that the overall strength of a state is primarily determined by the degree of economic development of society, knowing the circumstances that contribute or may contribute to a country’s economic development is the basis and starting point on which to build influence, place and role of people, state and society in time and space. In modern times, to be informed means to be prepared for an adequate response to all challenges, risks and threats that arise on the path of development. It also means being in the position to create influential and important events. The positioning achieved in this way is a factor of stability of the*

society, which additionally enables the unhindered development of the entire community. Recognizing the importance of the term intelligence, there is a need to get to know and understand the socio-economic impact of intelligence on the development and security of the state. That is the subject of this research paper, which aims to provide an answer to the following question: What is the significance, place and role of intelligence in modern economic and security circumstances?

Keywords: *Intelligence / business intelligence / economic information / intelligence.*